

DANIEL DOBIÁŠ – SOŇA DOBIÁŠOVÁ

## Idea štátu v politických názoroch G. W. F. Hegela

*G. W. F. Hegel* is one of the greatest systematic and political thinker in the history of western civilization. The main purpose of the article is account the problem of political state and morality in Hegel's encyclopedic system, which is divided into the science of Logic, the philosophy of Nature, and the philosophy of Spirit. Exactly in the philosophy of Spirit he wrote about history, society and the state, which fall within the realm of Objective Spirit and dominated by fundamental categories such as freedom, general will, property or morality. There are important connections between the metaphysical or speculative articulation of these ideas and their application to social and political reality. This concept describe the family, civil society and the state in Hegel's political thoughts. The family is characterized by love and means first part Hegel's theory of morality. With civil society we move from the family to the second part of morality, where dominate categories such as freedom, property and the social system of needs. The dimension of civil society still involves administration of justice, the police and the corporations. The political state, as the third moment of morality, provides a synthesis between principles governing the family and those governing civil society. *Hegel* saw the state especially as objective idea.

**Key words:** freedom; morality; family; civil society; modern state

Výnimočné a jedinečné myšlienkové dedičstvo jedného z najvýznamnejších predstaviteľov nemeckej klasickej filozofie *G. W. F. Hegla* patrí svojim obsahom k tým, o ktorých by sme mohli povedať známe slovné spojenie „každý o ňom vie, avšak len niektorí ho dôslednejšie a do hĺbky študujú“. Týka sa to predovšetkým abstraktno-metafyzického rozmeru *Hegelovho* filozofického systému. Jeho syntetická podoba je nám známa z diela *Encyklopédia filozofických vied* (obsahuje 3 časti: *Logiku* (Malá logika), *Filozofiu prírody* a *Filozofiu ducha*) z roku 1817, v ktorom chcel dokázať, ako sa objektívna skutočnosť prekrýva s myslením a ako myslenie alebo duch určujú a podmieňujú vývoj vonkajšieho sveta.

Ideové jadro *Hegelovej* systémovej filozofie predstavuje jednota bytia a myslenia v rovine historicky sa vyvíjajúceho procesu sebazpoznania absolútneho ducha, rozumu, ktorý je základnou duchovnou podstatou všetkého jestvujúceho, právo a štát nevynímajúc. Pri rekonštruovaní jednoty *Hegelovho* diela nemožno opomenúť fakt, že politické názory koncipoval ako organickú súčasť svojich systémových úvah a otázky sociálnej a politickej povahy riešil v spätosti s otázkami ontologickými a gnozeologickými. Za obsahovú esenciu v danom kontexte považu-

jeme *Hegelovu* interpretáciu kategórií slobody, rozumu a myslenia, sebauvedomenia a uznania človeka ako dejinno-sociálnej bytosti, čím podľa nášho názoru patrí jeho intelektuálny odkaz k jednému z najväčších príspevkov pri formovaní modernej filozofickej a politickej európskej perspektívy.

*Hegelovu* tvorbu venovanú politickej filozofii môžeme rozdeliť na dve základné časti. Prvú predstavuje súbor traktátov, ktoré sú známe ako *Jenské spisy* a vyšli v období rokov 1802 – 1806, druhú reprezentuje spis *Základy filozofie práva* z roku 1820. Jeho obsah sa zhoduje s rozšírenou verziou state *Objektívneho ducha*, nachádzajúcej sa v rámci *Hegelovho* encyklopedického systému v III. časti, vo *Filozofii ducha*. V *Jene Hegel* napísal niekoľko prác, ktorých argumentačná trajektória smeruje k hlavným tézám *Základov filozofie práva* – k dielu, ktoré je svojím obsahom najkomplexnejším spisom vyjadrujúcim *Heglove* názory na právo, morálku, zákony či štátnu moc – vyjadrujúcim *Hegelovu* teóriu moderného, mravného štátu a občianskej spoločnosti. Pod vplyvom konkrétnych politických udalostí v Prusku však musel pozmeniť plánované prvé vydanie tohto diela, lebo mal strach z prenasledovania demagógov, ktoré sa začalo na jar v roku 1819. V roku 1822 vydal *Predhovory k prednáškam o filozofii práva*, ktoré sú už otvorené a necenzurované, pretože situácia sa pomaly upokojovala. Za východiskovú platformu českého prekladu s názvom *Základy filosofie práva*, ktorého autorom je V. Špalek, bola zvolená rozšírená verzia z roku 1833, obsahujúca aj *Heglove* dodatky k téme.

V *Hegelovej* filozofii sú jednotlivé systémové časti vzájomne nespochybniteľne prepojené, pričom nesmieme zabúdať, že *sloboda ducha* je ich najvlastnejšou prirodzenosťou. Človek sa rodí do aktuálneho dejinného obdobia, do istého duchovného prostredia, ktoré sa v podobe *objektívneho ducha* konkretizuje v práve, zákonoch, ústave, morálke a mravnosti. Nepôsobí nad nimi ani mimo nich, ale uskutočňuje sa, realizuje v ľudskom živote – v ľudskom konaní, poznaní a túžbach. Nevyhnutnou skutočnosťou sa v tejto súvislosti podľa *Hegela* stáva nekonečný výmenný proces medzi objektívnym vedomím a jeho uplatnením v praktickej činnosti. Základnú úlohu tu preto zohráva existujúci štát, ktorého opis alebo teoretickú platformu zabezpečuje filozofia. *Hegelovu* teóriu mravného štátu môžeme vnímať v dvoch rovinách. Na jednej strane ako *ideu štátu*, ktorú prezentuje mravný celok jednotlivcov, na strane druhej ako *opis konkrétneho moderného štátu* s presne určenými povinnosťami, právami a ústavou, s dôrazom na význam platformy rozumu v naznačenej teórii. Do idey moderného štátu ako priestoru realizácie najvyššej slobody sa vteľuje *absolútny duch*, ktorý sa v ľudskom poznávaní stáva vedomím.

*Hegel* svoje politické úvahy v *Základoch filozofie práva* začína analýzou pojmu abstraktného práva a vníma ho ako najnižšiu časť práva s dominanciou definície vlastníctva, vďaka ktorému sa prekonáva subjektivita osobnosti, z čoho neskôr vzniká potreba uvorenia zmluvného vzťahu. Následne uvažuje o moralite, ktorá stojí v tejto pojmovej hierarchii na vyššom mieste a ktorá sa oproti právu abstraktnému, vymedzujúcemu jedinca ako právnu osobu, začína zaoberať jedincom ako morálnym subjektom. Pre sféru morality je typické, že právo subjektívnej vôle sa vyjadruje prostredníctvom záujmov, želaní, pričom ide o požiadavky bezprostredných vôlí. Treťou, najpodstatnejšou časťou, je teória mravnosti. Podľa *Hegela* predstavuje najvyššie určenie slobodnej vôle, je „*dialektickou jednotou dvoch predchádzajúcich, vzájomne protikladných určení vôle – na jednej strane vonkajškivosti abstraktného práva, na strane druhej obyčajnej vnútrajškivosti (Innerlichkeit) jedinca ako morálneho subjektu. Tým je zároveň povedané, že oba predchádzajúce momenty sa v plnom zmysle uskutočňujú iba na konkrétnej pôde mrav-*

nosti“.<sup>1</sup> Hegel mravnosť delí na tri základné oblasti. Prvú predstavuje *rodina*, druhú *občianska spoločnosť* a tretiu *štát*. Mravnosť je podľa Hegela „ukončenie objektívneho ducha, pravda subjektívneho a objektívneho ducha samého“<sup>2</sup> a završenie týchto myšlienok tvorí koncepcia *svetových dejín*.

Rodina predstavuje etické (mravné) vedomie vo svojej prirodzenosti, je charakteristická láskou a pocitom súdržnosti. Spolužitie na úrovni rodiny však predstavuje najmenej rozvinutú podobu mravnosti a jej prírodná, biologická stránka je v tom, že vychádza z manželstva ako vzájomného vzťahu ženy a muža. Inštitúciu manželstva Hegel prezentoval ako podhubie na pozitívne vnímanie a fungovanie štátnych záujmov: „Založenie manželstva sa preto uvádza ako jeden z momentov božského a heroického zakladania štátov.“<sup>3</sup> Hegel stál pri koncipovaní svojho chápania kategórie rodiny v opozícii ku Kantovmu či Fichteho chápaniu, ktorí vychádzali z toho, že rodina vzniká na základe zmluvného vzťahu. Zdôrazňoval, že obom mysliteľom chýba pri definovaní rodiny mravný rozmer, ktorý vnímal ako fundamentálny. Kládol teda dôraz na potrebu zinsititucionalizovania rodinných vzťahov, pretože iba láska na vzájomnú koexistenciu nestačí.

Druhú sféru mravnosti predstavuje občianska spoločnosť (*bürgerliche Gesellschaft*), s dominujúcim princípom zvláštnosti,<sup>4</sup> vyjadrujúcim úsilie každého človeka o uspokojenie svojho osobného prospechu a dobra. Kategória občianskej spoločnosti znamená posun od rodiny k spoločnosti, kde sa podstatou stáva uspokojovanie subjektívnych potrieb na základe slobodnej voľby. Vzájomný vzťah medzi druhou a treťou sférou Hegel ponímal v obrátenom poradí, teda iným spôsobom, ako sa vzťah medzi občianskou spoločnosťou a štátom interpretoval predtým, najmä v politických teóriách novoveku.

Možno konštatovať, že Hegel oddeľuje občiansku spoločnosť a štát, v ktorom sú podľa neho prekonané všetky spoločenské rozpory v oblasti ekonomického i politického spôsobu existencie. Občiansku spoločnosť charakterizoval ako oblasť konkurencie, v istom zmysle anarchie súkromných slobodných záujmov, kde môže dôjsť k nekontrolovateľnému pohybu materiálnych a duchovných elementov, k egoistickému presadzovaniu individualizmu. Štát, naopak, vnímal ako sféru, v ktorej prevláda všeobecnosť, jednota celku, súdržnosť jednotlivcov, kde človek dosahuje najvyššiu mravnosť a slobodu.

Občianska spoločnosť je v Heglovom chápaní „diferencia, ktorá vstupuje medzi rodinu a štát, i keď jej utváranie prebieha neskôr ako utváranie štátu; lebo ako diferencia predpokladá štát, ktorý jej musí predchádzať ako niečo samostatného, aby mohla existovať“.<sup>5</sup> Pravdaže, o jej vytvorení možno uvažovať iba v súvislosti s existenciou moderného sveta. Napriek sledovaniu osobných cieľov v rámci relatívne nekontrolovateľnej sociálnej a ekonomickej aktivity, ktorá

<sup>1</sup> MAJOR, L. – SOBOTKA, M.: *G. W. F. Hegel. Život a dielo*. Praha: 1979, s. 82.

<sup>2</sup> HEGEL, G. W. F.: *Enzyklopädie der philosophische Wissenschaften im Grundrisse (1830)*, Berlin: 1966, s. 402.

<sup>3</sup> HEGEL, G. W. F.: *Základy filozofie práva*. Prel. V. Špalek. Praha: 1992, s. 206.

<sup>4</sup> Na ilustráciu uvádzame Hegelovu myšlienku, ktorú nájdeme hneď v úvode druhého oddielu *Základov filozofie práva*: „Konkrétna osoba, ktorá je sebe účelom ako zvláštna, ako celok potrieb a zmiešania prirodzenej nutnosti a ľubovôle, je jedným princípom občianskej spoločnosti – avšak zvláštna osoba ako bytostne jestvujúca vo vzťahu k druhej takejto zvláštnosti, takže sa každá uplatňuje a uspokojuje skrze druhú a zároveň vôbec len ako sprostredkovaná formou všeobecnosti, druhým princípom.“ Bližšie pozri: HEGEL, G. W. F.: *Základy filozofie práva*. Prel. V. Špalek. Praha: 1992, s. 219.

<sup>5</sup> Tamže, s. 219.

sa realizuje v naznačenej sfére, je všeobecnosť (teda niečo univerzálne) implicitne zahrnutá v rozlíšení partikulárnych potrieb pri činnosti súvisiacej s realizáciou blaha jednotlivca v spoločnosti, uskutočňovanej v prirodzenej viazanosti na jej iných členov. To znamená, že ak sa jednotlivec snaží o dosiahnutie svojho cieľa, pomáha vlastne tomu, čo je všeobecné, ktoré zas spätne pomáha jeho cieľu. Bezprostredná jednota platná v rodine sa tak rozplýva do mnohosti, samostatnosti: „*I keď sa v občianskej spoločnosti zvláštnosť a všeobecnosť rozpadli, sú predsa len obe navzájom spojené a podmienené.*“<sup>6</sup>

Zaujímavá a podľa nášho názoru veľmi progresívnu interpretáciu Hegelovej občianskej spoločnosti ponúka K. Westphal: „*Hegel občianskou spoločnosťou nazýval vládu bez reprezentantov, zástupcov – vonkajší štát. Občianska spoločnosť je vonkajším štátom, pretože nedokáže lniť požiadavku politickej autonómie a pretože štátne inštitúcie v občianskej spoločnosti – uskutočňovanie práva, právny systém a verejná autorita – sa chápu ako výlučné prostriedky na realizáciu osobných potrieb a cieľov. Členovia občianskej spoločnosti sú meštiakmi, ale nie občanmi, a to až dovtedy, kým musia poslúchať záväzné zákony bez toho, aby im rozumeli, a tiež bez verejného a oficiálneho vysvetlenia ich úlohy v štruktúre platného práva. Verejná autorita a platný právny systém síce fungujú a konajú v ich záujme, ale nie sú pod ich kontrolou. Takto je politický aspekt autonómie nedosiahnuteľný v rámci občianskej spoločnosti. Dosiahnutie politickej autonómie a s tým občianstva je primárnou funkciou Hegelovho chápania vlády.*“<sup>7</sup> K. Westphal tak ukazuje už naznačené rozlíšenie dvoch fundamentálnych oblastí sociálneho kontaktu jednotlivcov – spoločnosti a štátu. Heglova občianska spoločnosť je totožná s modernými kapitalistickými spoločenskými pomermi a vzťahmi. Jej základom sú partikulárne ciele, dôsledkom čoho je množstvo rôznorodých konfliktov a vnútorných protikladov, vyplývajúcich z uvedenej skutočnosti. Pre túto formu spoluzititia Hegel prijímal ústrednú myšlienku klasickej anglickej politickej ekonómie, ktorej podstata tkvie v uspokojovaní osobných potrieb človeka prácou iných a v spätosti jeho osobného prospechu s prospechom univerzálnym.<sup>8</sup>

Stať zo *Základov filozofie práva*, v ktorej sa Hegel venuje konceptu občianskej spoločnosti, sa končí touto myšlienkou: „*V skutočnosti je preto štát vôbec skôr tým prvým, vo vnútri ktorého sa až rodina rozvíja do občianskej spoločnosti, a je to sama idea štátu, ktorá sa rozdvaja do týchto oboch momentov; vo vývoji občianskej spoločnosti získava mravná substancia svoju nekonečnú formu, ktorá v sebe obsahuje oba momenty: 1. moment nekonečného rozlíšenia až k pre – seba – jestujúcemu bytiu v sebe, sebauvedomenie; 2. moment formy všeobecnosti, ktorý je vo vzdelaní,*

<sup>6</sup> Tamže, s. 220.

<sup>7</sup> WESTPHAL, K.: The basic context and structure of Hegel's Philosophy of Right. In *The Cambridge Companion to Hegel*. Ed. By Frederick C. Beiser. Cambridge: 1993, University Press, s. 259.

<sup>8</sup> Marcela Gbírová pripomína, že od antiky do konca 18. storočia sa uvedený pojem synonymizoval s politickou spoločnosťou, ktorá sa neodlišovala od štátu. Tradíciu „moderného poňatia tohto pojmu založili John Locke, Adam Ferguson, ale predovšetkým Edmund Burke a Alexis de Tocqueville. Všetci uvedení myslitelia, ale aj ďalší konzervatívni a liberálni teoretici (J. J. Rousseau, I. Kant, Ch. L. de Secondant Montesquieu, A. Smith a i.), sa pokúsili vymedziť uvedený pojem v zmysle koncepcie „limitovania a relativizovania“ (nie oslabovania) štátu“ a prvé pokusy o diferenciaciu terminov štát a občianska spoločnosť nachádzame hlavne v dielach škótskych osvietených mysliteľov, pôsobiach v oblasti politickej ekonómie či práve vtedy vznikajúcej sociológie. Redukcionistická tradícia vnímania občianskej spoločnosti sa „začína u Hegela, ktorý pravdepodobne ako prvý použil pojem občianskej spoločnosti v modernom zmysle slova ako sféry medzi rodinou a štátom. Túto tradíciu rozvinul K. Marx, ktorý občiansku spoločnosť zredukoval na autonómnou sféru ekonomických aktivít a vzťahov“. Bližšie pozri: GBÍROVÁ, M.: Dotyky s politikou. Trenčín: 2002, s. 132 – 133.

formy myšlienky, ktorej prostredníctvom si je duch v zákonoch a inštitúciách, vo svojej myslenej vôli, objektívny a skutočný ako organická totalita. “<sup>9</sup> Štát je preto pre Hegela tou pravou skutočnosťou, tou pravou sociálnou realitou, ktorá ako prvá a najpodstatnejšia inštancia utvára občiansku spoločnosť, a nie je podľa neho výsledkom postupného prechodu smerom od tejto kategórie.

Hegel podľa K. Westphala vyžadoval, aby „správna, vhodná racionálna spoločnosť umožňovala svojim členom poznanie občianskej, zákonnej a politickej štruktúry spoločnosti, a zároveň vedomie toho, akou mierou individuálne konanie ovplyvňuje túto štruktúru a aké z toho jednotlivcom plynú výhody“, <sup>10</sup> čím ukázal na kľúčový moment na uchovanie a ochranu politickej autonómie v sociálnom prostredí jednotlivcov. Očakával od spoločnosti vysokú mieru efektivity pri poskytovaní takéhoto poznania jednotlivcov, pri uspokojovaní napĺňania ich individuálnych potrieb, cieľov, vzťahov či kultúry. Súčasne by to viedlo k tomu, že ak raz jednotlivci pochopia všetky črty spoločnosti, v ktorej žijú, a svoje úlohy v nej, budú súhlasiť s tým, že je prostriedkom na plnohodnotné splnenie ich zámerov, požiadaviek a potrieb. Jedine takto sa môžu individuá slobodne zapojiť do činnosti v rámci svojej spoločnosti. <sup>11</sup> Takáto požiadavka vyplýva priamo z Heglových prvotných analýz a vymedzení kategórie slobody ako idey práva. Rozhodujúce je, aby subjekt vedel o tom, že je slobodný, a potom sa sloboda uskutočňuje v spoločnosti, v štáte. V idei slobody ako jej esenciálnej podstate je obsiahnutá všeobecná vôľa. Heglova koncepcia slobody ako sebauvedomovania je jednotou rozdielnosti medzi všeobecnou a subjektívnou vôľou, či už ide o vôľu individuálnych ľudí alebo o prejavy skupinovej či kolektívnej vôle. Negatívne seba-vzťahovanie takejto slobody zahŕňa stav podriadenosti a závislosti prirodzených inštinktov, impulzov a túžob (vášni) vedomým reflexiám, respektíve cieľom a účelom, ktoré sú vedomie utvárané a volené oddanosťou (záväzkami) voči racionálnym princípom usmerňujúcim naše konanie. <sup>12</sup> Hegel o slobode uvažoval prevažne v idealistickom, metafyzickom zmysle: „Heglov záujem sa zameriava na slobodu v tom zmysle, v ktorom sme slobodní, keď chceme voliť, bez toho, aby sme boli k určitému riešeniu nútení inými ľudskými bytosťami, svojimi prirodzenými túžbami alebo sociálnymi okolnosťami.“ <sup>13</sup> Sloboda a vôľa majú byť pre nás jednotou subjektívneho a objektívneho, „štát je skutočnosť konkrétnej slobody“ <sup>14</sup>.

Kategórii štátu sa Hegel začal konkrétnejšie venovať v prácach počas svojho pôsobenia v Jene <sup>15</sup> a ktorých argumentačná trajektória smeruje k hlavným tézám *Základov filozofie práva*. Je autorom aj rôznych politických traktátov s tematikou usporiadania a funkcií štátu, ktoré

<sup>9</sup> HEGEL, G. W. F.: *Základy filozofie práva*. Prel. V. Špalek. Praha: 1992, s. 273.

<sup>10</sup> WESTPHAL, K.: The basic context and structure of Hegel's Philosophy of Right, In *The Cambridge Companion to Hegel*. Ed. By Frederick C. Beiser. Cambridge: 1993, University Press, s. 256.

<sup>11</sup> Tamže.

<sup>12</sup> Bližšie pozri: DUQUETTE, D. A.: *G. W. F. Hegel (1770 – 1831) Social and Political Thought*. The internet Encyclopedia of Philosophy: 2001.

<sup>13</sup> SINGER, P.: *Hegel*. Prel. J. Loužil. Praha: 1995, s. 33.

<sup>14</sup> HEGEL, G. W. F.: *Základy filozofie práva*. Prel. V. Špalek. Praha: 1992, s. 281.

<sup>15</sup> Medzi Heglove *Jenské spisy* zaraďujeme ako prvý spis *K vedeckým metódam narábania s prirodzeným právom – jeho miesto v praktickej filozofii a jeho vzťah k vede pozitívneho práva*, ktorý bol publikovaný v origináli v *Kritische Journal der Philosophie* v roku 1802 a editorsky zastrešený spoločne Heglom a Schellingom. V tejto práci, zvyčajne označovanej ako esej k prirodzenému právu, Hegel kritizoval empirický aj formálny prístup k prirodzenému právu. Heglova práca *Systém etického života* bola druhou v poradí a napísal ju v rokoch 1802 – 1803. V úplnom znení ju vydal Georg Larsson v roku 1913 v knižnom zväzku s názvom *Schriften zur Politik und Rechtsphilosophie*. Hegel tu rozvíja filozofickú teóriu sociálneho a politického vývoja, ktorá korešponduje so samovývojom hlavných ľudských schopností. Obsah rukopisu s názvom *Pravá filozofia (Realphilosophie)* tvoria prednášky prednesené Hegelom na Jensej univerzite v rokoch 1803

neboli počas jeho života publikované<sup>16</sup> a v ktorých sa v podstate odráža rozporuplná povaha vývoja Nemecka v období prechodu od feudálnoabsolutistického poriadku k jeho ranokapitalistickým, porevolučným formám. Ani sám *Hegel* totiž nebol bytosťou niekde „mimo“ tohto sveta, ale žil a pôsobil v dobových podmienkach celkom konkrétnych, predovšetkým sociálno-politických súvislostí a ideových vplyvov. Obzvlášť citelne sa táto skutočnosť prejavila v jeho politickej filozofii pri identifikácii určitých vnútorných rozporov a pokrytectva v nemeckom myslení o ríši či impériu a odkazovaní na rozporuplnosť medzi teóriou a praxou v nemeckej ústave a zákonoch. Aktuálne pomery v *Svätej ríši rímskej nemeckého národa* sa stali východiskovou platformou, z ktorej *Hegel* vychádzal pri koncipovaní svojich prvotných myšlienok o bezpodmienečnej potrebe vzniku štátu.

Už v spise *Nemecká ústava*, najmä v kapitole *Pojem štátu*, opísal politickú situáciu Pruska, pričom zdôrazňoval, že Francúzsko a Anglicko sú omnoho vyspelejšie oproti nejednotným nemeckým štátikom, čo ho viedlo k vysloveniu požiadavky na prekonanie politického zaostávania Nemecka. Mal tým na mysli, ako uvádza *J. Chotaš*, ustanovenie „centralizovanej štátnej moci, ustanovenie spoločnej obrannej moci, reformu financií, reformu právnych vzťahov, oddelenie cirkevnej moci od štátu a nakoniec celkové zjednotenie krajiny“.<sup>17</sup> Napriek tomu, že časové a obsahové relácie spisov *Nemecká ústava* a *Základy filozofie práva* sú dosť odlišné, základné tézy, ktoré sú súčasťou *Hegelovej* teórie štátu, tvoriacej obsah raného spisu, môžeme nájsť v rozvinutej a prepracovanej podobe práve v diele, ktoré píše neskôr.

*Hegel* v *Základoch filozofie práva* konštatuje, že „štát je duch, ktorý je vo svete a ktorý sa v ňom vedome realizuje“<sup>18</sup>, je objektívnym duchom, preto jednotlivec vo vzťahu k štátu môže byť objektívny, môže mať pravdu, len ak je jeho členom. Mali by sme „pochopiť a ukázať štát ako niečo v sebe rozumného“<sup>19</sup>, nie striktnie trvať na tom, aký má štát byť, ako má presne fungovať. Štát je a musí byť svojou podstatou rozumný, jeho racionalita je v uskutočňovaní všeobecnej, substanciálnej vôle, ktorá je v sebauvedomení jednotlivých individuí povýšená na sebauvedomenie vo svojej všeobecnosti. V tejto substanciálnej jednote dospieva sloboda do stavu explicitnosti a konečnej objektivity. „Štát je ako skutočnosť substanciálnej vôle, ktorú má vo zvláštnom sebauvedomení povýšenom do svojej všeobecnosti, tým, čo je osebe a pre seba rozumné. Táto substanciálna jednota je absolútny nehybný samoučel, v ktorom sloboda dospieva k svojmu najvyššiemu právu, tak ako tento konečný účel má najvyššie právo voči jednotlivcom, ktorých najvyššou povinnosťou je byť členom štátu“.<sup>20</sup> Racionalita je reálna v štáte dovtedy, kým tvorí jednotu objektívnej slobody (sloboda všeobecnej či substanciálnej vôle) a subjektív-

---

– 1804 (*Realphilosophie I*) a 1805 – 1806 (*Realphilosophie II*). V origináli ho publikoval *Johannesl Hoffmeister* až začiatkom 20. storočia.

<sup>16</sup> Ide o traktáty Hegelove politické spisy, vydané v roku 1964 v Oxforde v anglickom preklade Hegel's Political Writings, s úvodnou esejou od Z. A. Pelczynského. Súčasťou tejto publikácie sú aj Politické spisy, ktoré nachádzame pod názvom Political Writings. Eds. L. Dickie & H. B. Nisbet. Cambridge Texts in the History of Political Thought. Cambridge: Cambridge University Press 1999. Názov publikácie v nemeckom jazyku znie *Schriften zur Politik und Rechtsphilosophie*. 2nd ed. hrsg. Georg Lasson. Leipzig 1923. Posledným je spis *Werke*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1970, ktorý zahŕňa najviac skompletizovanú kolekciu Heglových prác, pričom sociálne a politické spisy sú tu predstavené v rôznych vydaniach.

<sup>17</sup> CHOTAŠ, J.: Hegelova teorie mravního státu. In *Filosofický časopis*, 51, 2003, 2, s. 279.

<sup>18</sup> HEGEL, G. W. F.: *Základy filozofie práva*. Prel. V. Špalek. Praha: 1992, s. 279.

<sup>19</sup> Tamže, s. 31.

<sup>20</sup> Tamže, s. 274.

nej slobody (sloboda každého poznať a dobrovoľne, ochotne nasledovať jednotlivé partikulárne ciele). V takejto forme racionality je sebauvedomenie konania či zákonov a princípov v súlade s logikou univerzálneho rozumu.

Pre Hegela štát predstavuje sebauvedomenú mravnú substanciu, „*zjednotenie princípu rodiny a občianskej spoločnosti; ten istý celok, ktorý je v rodine ako cit lásky, je jeho podstata, ale zároveň cez druhý princíp znalého a zo seba aktívneho chcenia zachováva formu znalej všeobecnosti, ktorá má tak ako v znalosti sa vyvíjajúce determinácie znalú subjektivitu k obsahu a absolútnemu účelu, t. j. chce pre seba to rozumné*“.<sup>21</sup> Nemožno ho teda pochopiť bez vnímania jeho teleologického zmyslu, čo – slovami Milana Sobotku – platí aj v prípade dejinného vývoja, keďže „*slobodu novovekého človeka možno pochopiť z jeho dejín, do ktorých vstúpil s „prirodzenou vôľou“, ktorá však v sebe obsahovala vlohu k slobode. Jednotlivé dejinné epochy sú založené vždy na určitom stupni vnútorného vývoja človeka a súčasný stav spoločnosti vychádza zo stupňa, ku ktorému človek dejinným vývojom po tom všetkom dospel*“.<sup>22</sup> Štát vytvára skutočnosť substancijálnej vôle smerujúcej k všeobecným záujmom a účelom. Práve teleologické poňatie nesmie absentovať pri lepšom zorientovaní sa v pojmových konštrukciách, ktoré Hegel často používal – máme na mysli napríklad termíny ako rozumnosť jedinca, rozumnosť v spoločnosti alebo dejinách.

Svoje úvahy o rôznych formách idey štátu nesmeroval Hegel k žiadnemu konkrétnemu štátu. Zdôrazňoval primárne postavenie idey štátu, pričom „*musíme mať pred očami nie zvláštne štáty, nie zvláštne inštitúcie, ale skôr musíme nahliadať túto ideu samu, tohto skutočného boha. Každý štát, či už ho podľa zásad, ktoré máme, prehlasujeme za zlý, či už na ňom poznávame tú alebo inú nedostatočnosť, má v sebe vždy, ak prislúcha menovite ku štátom vytvoreným v novšej dobe, bytostné momenty svojej existencie. Ak však je ľahšie nájsť nedostatky, než pochopiť to, čo je afirmatívne, dopúšťame sa ľahko chyby, že kvôli jednotlivým stránkam zabúdame na samotný vnútorný organizmus štátu. Štát nie je umelecké dielo, nachádza sa vo svete, takže vo sfére ľubovôle, náhody a omylu; zlé správanie ho môže po mnohých stránkach defigurovať. Ale aj najškaredší človek, zločinec, chorý a mrzák je stále ešte živý človek; to, čo je afirmatívne, život, existuje cez tento nedostatok a o toto afirmatívne tu ide*“.<sup>23</sup> Vo svojej teórii mravného štátu chcel hlavne ukázať, čo je v každom štáte rozumné, správne, a to najmä v štátoch, ktoré už existujú. Ak uvažoval o skutočne existujúcom štáte, vnímal ho ako bytostne individuálny a zároveň zvláštny štát, za nevyhnutné považoval oddelenie individuality a zvláštnosti, kde individualita je moment idey samotného štátu, kým zvláštnosť prináleží dejinám.

V Heglovom koncepte moderného štátu ako mravného celku ide o rozvíjanie dvoch základných požiadaviek – aby sa jednotlivci v konaní riadili svojím svedomím a aby vonkajší, okolitý svet, riadený sociálnymi a politickými inštitúciami, bol organizovaný racionálne. Moderná spoločnosť ako organizovaný celok individuálnych jedincov musí byť založená predovšetkým na racionálnych princípoch, len tak sa môže sloboda v štáte zrealizovať. Preto je zmyslom občianstva dostať politickú realitu *pod kontrolu* racionálnych inštitúcií, čím sa stane vzťah medzi jednotlivcom a štátom recipročným. Potreby a predstavy konkrétnych ľudí sa takto podieľajú na utváraní spoločnosti, podporujúcej túžby a predstavy, ktoré sú pre ľudí najväčšími prospešné. Hegel týmto tvrdením ukázal na ich vzájomnú potrebu, až nevyhnutnosť. Jednotlivci nepociťujú obmedzovanie zo strany štátu vtedy, ak za svoje konanie zodpovedajú konkrétnym

<sup>21</sup> HEGEL, G. W. F.: *Enzyklopädie der philosophische Wissenschaften im Grundrisse (1830)*. Berlin: 1966, s. 413.

<sup>22</sup> SOBOTKA, M. – ZNOJ, M. – MOURAL, J.: *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. Praha: 1994, s. 248.

<sup>23</sup> HEGEL, G. W. F.: *Základy filosofie práva*. Prel. V. Špalek. Praha: 1992, s. 280.

inštitúciám. V tom videl *Hegel* rozdiel medzi moderným a antickým (gréckym) typom štátu, navyše, súhlasil s tým, že v Aténach nebolo možné uvažovať o politickom živote bez existencie otroctva. V modernom racionálnom štáte však už tieto dobové vzorce neplatia, je založený na nových, rozumom podmienených rozhodnutiach väčšiny.

Základným predpokladom spojenia sa určitého množstva ľudu do štátu je existencia spoločnej obrany, a predovšetkým štátnej moci. *Hegel* neprisudzoval zvrchovanú, neobmedzenú moc monarchovi, ale štátu ako celku. Vládu „považoval vo všeobecnosti za konajúcu v súlade s ústavou. Je veľmi dôležité upozorniť na túto skutočnosť, pretože aj keď tvrdil, že na princíp ústavnosti máme nazerať ako na niečo nespochybniteľné, uvedomoval si, že zároveň predstavuje subjekt, ktorý podlieha zmene. Jeho názory na právo vo všeobecnosti platia aj pre ústavné právo, a to, aby mohlo byť realizované, musí byť vymedzené“.<sup>24</sup> Musí obsahovať istú mieru špecifickej presnosti a všeobecnosti, aby bolo možné v súlade s ním konať, teda právo má v sebe obsahovať navonok skrytý element zmeny, pretože v procese implementácie sa prispôsobuje jeho konkrétnemu výkonu a realizácii.

*Heglove* úvahy o právnej filozofii zahŕňajú aj vzájomné vzťahy jednotlivých štátov. Vnímal ich ako samostatné totality osebe, vystupujúce vo vzájomnom vzťahu jedného štátu voči druhému ako *suverénna samostatnosť*.<sup>25</sup> Úvahy o medzinárodnom práve a národoch predstavujú terminálne štádium *Heglových* myšlienok o štáte, čo rezultuje v jeho koncepte svetových dejín: „Princípy národných duchov sú kvôli svojej zvláštnosti, v ktorej majú ako existujúce individua svoju objektívnu skutočnosť a svoje sebauvedomenie, vôbec obmedzené, a ich osudy a činy v ich vzájomnom vzťahu sú vyjavujúcou sa dialektikou konečnosti týchto duchov, z ktorých sa neobmedzene práve tak utvára všeobecný duch, svetový duch.“<sup>26</sup>

Svetové dejiny zahŕňajú prechod od prírodnej, nie celkom presne definovateľnej vôle cez všeobecnú až k subjektívnej slobode, čo sa deje výhradne vďaka výchovnému procesu ľudstva. Človek v dejinách dospel týmto procesom k vnútornej slobode a svetový duch k svojmu sebauvedomeniu. Najvyšším a konečným cieľom dejinného vývoja *Hegelovho* ducha je realizácie slobody, vnútorný zmysel dejín tvorí pokrok v jej vedomí. V tejto súvislosti nadobúda pre *Hegela* dôležitosť *proces objektivizácie*, pričom štát predstavuje objektivizáciu vedomia slobody v dejinách. Vyvstáva tým pre neho „bytosťná jednota dejín a štátu“.<sup>27</sup> *Základy filozofie práva* končí staťou s názvom *Svetové dejiny*, kde okrem iného píše: „Svetové dejiny sú ďalej nie len súdom moci ducha, t. j. abstraktná a rozumu jednoduchá nutnosť slepého osudu, ale pretože duch je osebe a pre seba rozum, a to, ako je rozum pre seba v duchu, je vedenie, sú nutným rozvojom momentov rozumu, a tým momentov sebauvedomenia a slobody ducha, z pojmu slobody ducha – výklad a uskutočnenie všeobecného ducha“.<sup>28</sup> Podstatné je v tejto súvislosti spredmetnenie ducha vo forme činu, konania, čo principiálne vyjadril *Milan Sobotka*: „Hegelovi nie je štát hodnotou osebe. Jednou z funkcií štátu je jeho úloha v utváraní ľudskej intersubjektivity.“<sup>29</sup> Ak skutočne chceme pochopiť uvedený *Heglov* názor, mali by sme vychádzať z poznania, že

<sup>24</sup> WESTPHAL, K.: The basic context and structure of Hegel's Philosophy of Right, In *The Cambridge Companion to Hegel*. Ed. By Frederick C. Beiser. Cambridge: 1993, University Press, s. 260.

<sup>25</sup> Pozri: HEGEL, G. W. F.: *Základy filozofie práva*. Prel. V. Špalek. Praha: 1992, s. 359.

<sup>26</sup> Tamže, s. 364.

<sup>27</sup> MAJOR, L. – SOBOTKA, M.: *G. W. F. Hegel. Život a dílo*. Praha: 1979, s. 97.

<sup>28</sup> HEGEL, G. W. F.: *Základy filozofie práva*. Prel. V. Špalek. Praha: 1992, s. 364.

<sup>29</sup> SOBOTKA, M.: K Hegelově filosofii dějin. In HEGEL, G. W. F.: *Filosofie dějin*, s. 299.

„štát v dejinách je nástrojom dejinnej pedagogiky ľudstva, a nie nástrojom imperiálnej nadvlády“<sup>30</sup>.

Vo všeobecnosti sa totiž stretávame s prezentáciou osobnosti G. W. F. Hegela ako pruského filozofa,<sup>31</sup> ktorý videl konečný cieľ dejín v germánskom svete. M. Sobotka na margo podobných názorov konštatuje: „V žiadnom prípade sa však Hegel nedomnieval, že účel svetových dejín bol dosiahnutý v Prusku. V liste svojmu žiakovi barónovi Uexküllovi, ktorého text zachoval K. Rosenkranz, označuje Hegel za zem budúcnosti Rusko.“<sup>32</sup> Uvedenú myšlienku považujeme z hľadiska interpretácie Hegelovho vnímania dejín i politiky za veľmi podstatnú, ba až prevratnú, pretože prináša kvalitatívne nové, obsahovo produktívnejšie a progresívnejšie hodnotenie. Nevyjasnenosť postavenia Hegela ako politického mysliteľa v uvedenom kontexte ukázal aj I. Fetscher: „Dlhý čas bol považovaný – u priateľov aj nepriateľov – za „pruského kontroverzného štátneho filozofa“, za „úradného ideológa“ a veliteľa status quo. Táto nesprávna domnienka má svoj pôvod predovšetkým vo vplyvnej knihe Rudolfa Heymsa – Prednášky o Hegelovi a jeho dobe (1857), v ktorej je Hegel hodnotený ako „filozofický diktátor nad Nemeckom“.“<sup>33</sup>

Aj my sa prikláňame k stanovisku, že interpretovať Hegela výlučne ako obhajcu pruského štátu je irelevantné, a nie celkom správne. Možno ho skôr považovať za mysliteľa súvislostí a integrálneho poznania, nakoniec ním vytvorená systémová filozofia vyvolávala (a stále vyvoláva) množstvo otázok podobne ako jeho názory na štát a spoločnosť. Pri snahe o interpretáciu Hegelovho filozofického systému (ako sme to už viackrát naznačili) v žiadnom prípade nemožno vynechať jeho sociálnopolitické názory, pretože stat’ o *objektívnom duchu*, ktorej dominantu tvorí analýza idey štátu ako mravného celku, predstavuje rozsiahlu a nezastupiteľnú zložku jeho intelektuálnej produkcie. A keďže *absolútny duch* je východiskom Hegelovho filozofického bádania, nemožno poprieť významnú pozíciu postavenia ducha objektívneho, vďaka ktorému vývojový proces ducha smerom k svojmu konečnému cieľu môže pokračovať, keďže sa práve na tomto druhom stupni vývoja spredmetňuje a objektivizuje.

Záverom môžeme konštatovať, že právu sociálnu realitu pre Hegela predstavuje moderný, mravný štát, s existenciou politickej slobody v zmysle idey práva. Nakoniec, idea práva, teda pojem práva a jeho uskutočnenie, je podľa Hegela predmetom filozofickej vedy o práve, pretože „nič nežije, čo nie je nejakým spôsobom ideou.“<sup>34</sup>

*Tento príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA1/0675/12 – Spravodlivosť distribúcií v podmienkach modernej demokracie – filozofické, politologické a sociologické aspekty.*

<sup>30</sup> Tamže, s. 302.

<sup>31</sup> Hegel bol stúpencom konštitučnej monarchie, v ktorej videl výsledný produkt svetových dejín. Za neprijateľné pokladal stieranie stavovských rozdielov, takých typických pre kapitalizmus, čo zrejme vysvetľuje aj jeho nie celkom pozitívny vzťah k Anglicku, najpokrokovejšej kapitalistickej krajine vtedajšej Európy. Svedčí o tom aj obsah jeho posledného, práve politického spisu s názvom *Anglická reformná predloha zákona*, ktorý napísal v roku 1831 a v ktorom sa prezentoval ako kritik a odporca politickej situácie panujúcej v Anglicku. Tvrdil, že národná hrdosť bráni Angličanom poctivo a seriózne študovať, nasledovať kontinentálnu Európu a pochopiť tak podstatu vládnutia a legislatívy.

<sup>32</sup> SOBOTKA, M.: K základům Hegelovi filosofie práva. In *Filosofický časopis*, XLI, 1993, 3, s. 430.

<sup>33</sup> FETSCHER, I. – MÜNKLER, H.: *Pippers Handbuch der politischen Ideen*. Band 4. München – Zürich: 1986, s. 199.

<sup>34</sup> HEGEL, G. W. F.: *Základy filosofie práva*. Prel. V. Špalek. Praha: 1992, Academia, s. 36.